

Навчальна дисципліна «Історія держави і права України»

ТЕМА № 3

**Становлення державності у східних слов'ян. Держава і право
Русі княжої доби (друга. половина IX - початок XIV століть).**

Становлення державності у східних слов'ян.

Теорії походження державності і права в Україні. Значення Велесової книги. Наукова неспроможність норманської теорії та політичної доктрини пантюркізму. Принципи формування права перших давньослов'янських державних утворень на території України другої половини I тисячоліття нашої ери. Розуміння феодалізму та феодального права. Поняття ранньофеодального права. Перші пам'ятки вітчизняного права.

Правові форми ранньофеодальних відносин. Формування приватновласницького землеволодіння. Порядок оподаткування: полюддя, данина, мито, збір, оброк. Правова характеристика соціальних верств населення. - військова знать (князі, дружинники), міське населення, селяни, холопи. Центральні органи влади та управління: великий князь; віче снеми (князівські з'їзди) Русі. Десяцька система місцевого управління. Міські та сільські органи місцевого самоврядування
Судові органи

Держава і право Русі княжої доби (друга. половина IX - початок XIV століть).

Русь (Руська земля) – кінець IX – перша половина XIV століть (882 - 1340).- вітчизняне державне об'єднання Східної Європи, яке протягом 400 років розробило свою унікальну правову систему та механізм держави. За формою правління – ранньофеодальна монархія. В історіографії зустрічається під назвами – Київська Русь, Давньоруська держава, Стародавня Русь, Україна – Русь тощо.

Суспільний устрій Русі. Правоздатність. Відмінність в становищі окремих суспільних груп населення. Правові особливості між ними. Зародки пізніших станів. Військова та поземельна знать. Великокняжий рід. Місцеві князі. Бояри. Дружинники. Міське населення княжої Русі. Міські верхи та міські низи. Сільське населення. Смерди. Рядовичі. Закупи. Інститут ізгойства. Невільники – холопи. Чорне і біле духівництво.

Державний лад Русі кінця IX – початку XIV століть. Князівсько-вічовий період. Ранньофеодальна монархія. Центральні органи влади і управління. Великий

князь київський. Віче столичного міста Києва. Загальнодержавні князівські з'їзди (снеми). Боярська рада. Місцеві органи управління (князі-намістники). Десяцька та двірсько-вотчинна системи місцевого управління.

Судоустрій. Відсутність єдиної судової системи. Функціонування окремих судових органів. Великокняжий суд та суди великокняжих намісників-князів.

Адміністративно-судові урядовці. Тіуни, вирвники, і метальники, ябедники, дєтські, отроки й писці. Вічовий суд. Вєрвний суд сільських громад. Приватно-власницькі суди землевласників. Церковні суди

Поняття джерел давньоруського права. Норми звичаєвого права Русі. Загальне поняття про звичаєве право Русі. Терміни визначення звичаєвого права (звичай, норєв, предання, старовина, пошлина, закон, правда, правда тощо). Відмінні, загальні риси правового звичаю та закону. Походження звичаєвого права в Русі. Основні зовнішні форми вираження звичаєвого права (юридичні символи, юридичні формули, юридичні пісні, юридичні норми та дії тощо). Живе звичаєве право. Історико-правове значення звичаєвого права Русі. Договори як найдавніша первісна форма закону. Термінологічні найменування договорів в Русі (ряд, порядок, докончення, хресне цілування, мир, правда). Внутрішні договори. Договори великих князів руських з окремими областями та містами Русі. Угоди князів між собою. Русько-візантійські міждержавні договори. Причини укладання міжнародних угод. Технічний порядок заключення договорів. Зміст та мова договорів. Юридичне значення русько-візантійських договорів для розвитку вітчизняного права. Русько - німецькі політичні та господарські договори XII – XIV століть. Причини укладання договорів. Кількість міждержавних угод. Форми, порядок та мова договорів. Структура та зміст договорів Вплив русько-німецьких договорів на еволюцію українського внутрішнього законодавства. Князівське законодавство: грамоти, устави і уроки. Джерела законодавства. Форма та порядок видання князівських законодавчих актів. Зміст нормативно-правових актів. Підвідомчість княжих законів. Питання про дійсність та чинність статтів про церкву. Дія в просторі та часі князівських законів. Рецепція візантійського права. Поняття рецепції у праві. Види рецепції (законодавча або примусова та звичаєва

або узуально-добровільна). Склад запозичених візантійських збірників: 1) церковні правила або церковні закони в особистому змісті відомих під назвою канонів; 2) пам'ятники світського законодавства, тобто закони видані світською владою взагалі та з церковних справ зокрема. Окремі рецептові візантійські збірники. Значення рецепції візантійського права на формування національного законодавства. Збірники вітчизняного законодавства. Закон Руський початку X ст. Закони земські кінця X – початку XI століть. Руська правда – пам'ятка права Русі XI – початку XIV століть. Списки Руської правди (за місцем знаходження або за прізвищем вченого). Різниця між Короткою, Просторовою та Скороченою редакціями Руської правди (мова, структура, зміст, авторство, час видання, територіальність дії, норми галузей права). Характеристика джерел визначених редакцій. Історико-правове значення Руської правди для розвитку вітчизняного та зарубіжного права.

Зародження цивільно – правових відносин у Русі. Поняття цивільного (майнового) права Русі. Джерела майнового права. Суб'єкти майнових відносин: 1) юридичні особи (міські та сільські громад, монастирі, купецькі спілки тощо); 2) фізичні особи (князі, бояри, дружинники, біле духовенство, ремісники, купці, селяни). Особливий статус державного майна. Правове становище холопів. Об'єкти майнового права. Відмінні риси права володіння й права власності та їх захист. Зобов'язальне право. Підстави виникнення зобов'язань: а) у разі порушення цивільних договорів; б) в наслідок заподіянням шкоди під час скоєння злочину. Розуміння делікту в давньоруському праві. Види договорів: обмін, купівля-продаж, позика, поклажа, наймання, дарування, перевезення тощо). Поняття банкрутства. Види банкрутства (добросовісне, недобросовісне та злісне банкрутство).. Сімейно-шлюбне право. Укладення шлюбного договору. Форми шлюбу: умовне викрадення та купівля молодої, приведення молодої в дім молодого; церковне вінчання. Причин до розірвання шлюбу: заразна хвороба, безплідність, відсутність одного з подружжя, постриг в ченці, родинна незгода, подружжя зрада. Інститут опіки. Підстави опікунства. Об'єкти та суб'єкти опіки. Встановлення опіки. Поняття цивільного повноліття. Права та обов'язки опікунів. Визначення розміру втрат. Інститут спадкового права. Термінологія («статок» тощо). Права та обов'язки

спадкодавців та спадкоємців. Об'єкти та предмети спадкового майна. Форми передачі спадкового майна (за заповітом та за законом (звичаєм)). Підстави передачі спадкового майна державі. Правове положення окремих груп населення при спадкуванні майна (горожани, смерди, бояри тощо). Основні спадкоємці за звичаєм. Відношення дочок та вдови померлого до спадкового майна. Вирішення суперечок з приводу розподілу спадку особливими судами.

Карна відповідальність у праві Русі. Пам'ятки карного права. Поняття «обіди» як злочинної діяльності. Зміст порушення публічного правопорядку та громадського і особистого спокою. Види злочинів: проти життя людини; каліцтво та пошкодження здоров'я; злочини проти честі і свободи людини; злочини проти приватного майна; проти громадських інтересів; проти релігії та церкви; проти родини; проти моралі; злочини проти вітчизни. Поняття покарання («месть», «наказання»). Відшкодування збитків як основна мета покарання. Система покарань: поток і розроблення, вира (дика вира), продаж, грошові викупи. Спірні наукові думки про «кровну помсту» в давньоруському праві. Еволюція смертної кари як покарання в давньоруському праві.

Поняття судового процесу - «тяжба». Стадії судочинства. Попереднє досудове слідство – «звід» та «гоніння слідом». Безпосередній судовий розгляд – «розправа». Процесуальна позиція суддів та їх повноваження. Сторони безпосереднього судового процесу Види доказів: принесення роти (присяги), свідчення свідків та їх групи («видоки», «послухи», «люди»), огляд місця злочину та відповідних речей. Поняття ордалій. Судові вирoki їх оскарження та виконання. Формування законодавчої техніки у давньоукраїнському праві. Вплив вітчизняного судочинства княжої доби IX – XIV століть на подальшу еволюцію українського. Взаємозв'язок правових інститутів Русі та Золотої орди другої половини XIII – початку XIV століть.

Законодавчо-виконавчі органи Галицько-Волинського князівства: великий князь, міське віче, боярська рада. Джерела права Галицько-Волинського князівства: правові звичаї, князівське законодавство (грамоти, устави, листи тощо), акти міського магдебурзького права, договори з Німецьким орденom (найдавніші

1308 та 1316 рр.), документи церковного права. Руська правда та її вплив на розвиток права Польщі та Литви. Пам'ятки законодавства. Грамота Володимира Васильовича Волинського (1287) про передання Волинського князівства Мстиславу Даниловичу та міста Кобрин його дружині Ользі. Дві грамоти князя Андрія (1320) про надання торговельних привілеїв торунським і краківським купцям за згодою Боярської ради. Грамота Юрія II Болеслава (1339) про надання місту Санок магдебурзького права.

Розвиток окремих галузей права у Галицько-Волинському князівстві. Інститути права власності та зобов'язання. Купівля-продаж рухомого та нерухомого майна. Договори перевезення, дарування під умовою і без умов, позики, застави, поклажі (депозиту) цінних речей. Подальші зміни у спадковому праві. Сімейно-шлюбні відносини окремих верст населення. Поява інших складів злочинів (проти маєстату, проти порядку управління тощо) та нових видів покарання (смертна кара, ув'язнення, вигнання, конфіскація тощо). Розширення судової компетенції боярської ради. Суди у містах з магдебурзьким правом самоврядування. Змагальний характер розгляду судових справ. Диспозитивність сторін у суді. Нові види доказів. Виконання судових рішень та вироків. Вплив галицько-волинського права на законодавство сусідніх держав та земель (Польщі, Литви, Угорщини, Чехії тощо).